

כ"ג תשרי תשפ"א

11/10/2020

איקו"ם הבינלאומי: מכירת והוצאת יצירות מתוך אוספים, קווים מנחים

מבוא

הקווים המנחים שלהלן מפרטים את עקרונות הקוד האתי של איקו"ם למוזיאונים בכל הנוגע לגריעת פריטים¹ מתוך אוספים מוזיאליים (דיאקסשן, deaccessioning). סוגיה זו נבחנת בהקשר של רכישת פריטים ושל הרחבת אוספים מוזיאליים, ותכלית המסמך לסייע ביישום מעשי של עקרונות הקוד האתי.

רכישה

ההחלטה לקבל חזקה על פריט מסוים (בין אם הוצע כתרומה, נרכש במכירה או במכירה-פומבית או נמצא בחפירה ארכיאולוגית) ולהכליל אותו באוסף המוזיאון צריכה להתקבל מתוך שיקול דעת ותוך התייחסות לשאלת טיבו של הפריט ומוצאותיו; למטרות המוזיאון ויעדיו;² ולסוגיית המשאבים שיידרשו לשם טיפול בפריט, הצגתו ומתן גישה אליו. מדיניות האוספים של המוזיאון נדרשת להגדיר באופן יסודי את תהליך קבלת החזקה, ולסקור גם את ההיבטים החוקיים והאתיים הנוגעים לעניין, כמו גם את המחויבויות המקצועיות הרלבנטיות.³

¹ המלה "פריט" משמשת כאן במובנה הרחב ומתייחסת לכל פריט בעל חשיבות תרבותית כמוגדר בחוק הבינ"ל: פריטי תרבות הם פריטים שיש להם, מטעמים דתיים או חילוניים, חשיבות ארכיאולוגית, פרהיסטורית, היסטורית, ספרותית, אמנותית או מדעית.

² הקוד האתי של איקו"ם למוזיאונים, סעיף 1.2. <https://icom.museum/wp-code-En-web.pdf-content/uploads/2018/07/ICOM>

³ שם, סעיף 2.1.

על הכנסת פריטים לאוסף להתבצע מתוך מחויבות יתרה לעקרונות של בדיקת נאותות,⁴ ולעמוד בדרישות החוק.

הוספת פריט לאוסף

כאשר מוזיאון מקבל חזקה על פריט, פריט זה מתווסף לאוספיו של המוזיאון. הוספת פריט לאוסף היא התהליך הפורמלי הכולל את קבלת הפריט ואת תיעודו כחלק מאוסף המוזיאון ומן המצאי בו. יש לשמור ולשמר כל תיעוד של הרכישה, של תהליך הקבלה ושל המסמכים הנלווים לפריט.⁵

גריעת פריט מאוסף

גריעת פריט מאוסף (deaccessioning) היא הפעולה של הוצאת פריט כחוק מאוסף מוזיאון. במקרים שבהם החוק אינו אוסר על מוזיאון לגרוע פריט מאוספיו, מוזיאון יכול לשקול לעשות זאת מן הטעמים הבאים:

1. במקרה שמצבו הפיזי של הפריט גרוע במידה שאינה מאפשרת ביצוע של רסטורציה או במקרה שרסטורציה עלולה לפגוע בשלמותו של הפריט. פריטים שניזוקו במידה שאינה בת תיקון, ושאינן בהם שימוש לצרכים מחקרניים או לצרכי הוראה, ניתן להשמיד.
2. הפריט הוא בגדר איום על בריאותם וביטחונם של הסגל ושל הציבור.
3. המוזיאון אינו ערוך לטפל בפריט כראוי בשל דרישות ייחודיות לאחסון או שימור.
4. הפריט כפול ועובדה זו אינה מוסיפה לו ערך כחלק מסדרה.
5. הפריט באיכות נמוכה וחסר ערך אסתטי, היסטורי או מדעי לצרכי הצגה או מחקר.

⁴ שם, סעיף 2.3.

⁵ שם, סעיף 7.1.

6. נמצא כי האותנטיות של הפריט או המקור שנקבע לו כוזבים, בין אם בשגגה ובין אם עקב מעשה הונאה, והפריט המזויף חסר ערך אסתטי, היסטורי או מדעי במידה שיש בה כדי להצדיק את המשך ההחזקה בו. במקרה שהוחלט להיפטר מפריט החשוד כמזויף, על המוזיאון לבחון את מכלול ההשלכות החוקיות, האוצרותיות והאתיות, ולהימנע מהחזרה של הפריט לשוק האמנות.
7. מוזיאון אחר ערוך לספק לפריט טיפול טוב יותר ותצוגה טובה יותר, ולאפשר גישה טובה יותר אליו, ובכוונתו של מוזיאון המוצא להעביר את הבעלות על הפריט למוזיאון אחר זה.
8. בעלותו של המוזיאון על הפריט אינה עולה בקנה אחד עם דרישות החוק או האתיקה. לדוגמה, במקרה שבו הפריט גנוב או חשוד ככזה, במקרה שבו פריט יובא או יוצא שלא כחוק או חשוד ככזה, וכן במקרה שבו חלות על הפריט דרישות משפטיות אחרות להחזרה או השבה.
9. הפריט אינו עולה עוד בקנה אחד עם מטרות האיסוף או יעדי המוזיאון.
10. הפריט נמכר במסגרת חתירת המוזיאון לחדש ולשפר את אוספיו, וזאת באופן העולה בקנה אחד עם יעדי האיסוף של המוזיאון שאושרו בידי הגוף האחראי על המוזיאון.
- בשום מקרה אין להפוך את ערכו הכספי הפוטנציאלי של הפריט לאחד השיקולים שיכריעו האם לגרוע אותו מאוסף המוזיאון.
- לפני קבלת ההחלטה על גריעת פריט מאוסף המוזיאון יש לבחון את מעמדו החוקי של הפריט, ובכך לאפשר למוזיאון לקבוע האם גריעת הפריט מאוסף המוזיאון עולה בקנה אחד עם דרישות החוק ועם עקרונותיו האתיים של המוזיאון. יש לבחון את הסוגיות הבאות:
- האותנטיות של הפריט;
 - סטטוס הבעלות החוקית על הפריט;
 - מגבלות שציינו תורם/ת הפריט;
 - כל מידע רלבנטי באשר למוצאותיו של הפריט, ובכלל זה בעלים קודמים וכן היסטוריית מכירה, תצוגה וייבוא/ייצוא;
 - כל תנאי ומגבלה שהוגדרו בזמן קבלת הפריט.

עם זאת, במקרה שאין בנמצא כל תיעוד בנוגע למוצאותיו של פריט מאוסף המוזיאון, ובכלל זה תיעוד תורמים, יש לאפשר גריעה של הפריט מן האוסף אך ורק לאחר שבוצע מחקר ממצה, בגבולות הסביר, באשר למוצאותיו של הפריט. במקרה של גריעת פריט מאוסף, יש לצרף לפריט עצמו את המידע באשר להיעדר תיעוד הנוגע למוצאותיו, ובכך להבטיח שקיפות ועמידה בדרישות החוק ובעקרונות האתיים.

יתר על כן, גריעת פריט מאוסף אמורה להתבצע מתוך הבנה מלאה של חשיבותו, של טיבו ושל האפשרות לאובדן ארון ציבורי כתוצאה מכך.⁶ מסמך מדיניות האיסוף של המוזיאון נדרש להגדיר את תהליך גריעתו של פריט מן האוסף, ולציין גם את בעלי העניין שנדרשים להיות מעורבים בתהליך זה (גוף מנהל, מנהל/ת, אוצר/ת וכו').⁷

הוצאה

פריט שנגרע מאוסף מוזיאון נותר בבעלותו של המוזיאון עד לביצוע של העברת בעלות על פי חוק ועד שהפריט עוזב את משמרתו של המוזיאון שמאוספיו יצא. לאחר גריעת פריט מאוסף המוזיאון, על המוזיאון לקבוע את האמצעים להוצאתו (קרי, תרומה למוסד תרבות או חינוך אחר, העברה, החלפה, מכירה, מכירה פומבית או פרטית במקרה שבו היא הולמת יותר ממכירה-פומבית, החזרה או השבה לבעלים הפרטיים החוקיים או למדינת המוצא). במקרה שכל הנ"ל אינו ישים, הוצאה עשויה להתבטא גם בהשמדה של הפריט. לאחר קבלת ההחלטה בעניין גריעתו של פריט מאוסף המוזיאון, הנחת היסוד היא שקודם כל יש להציע את הפריט למוזיאון אחר או למוסד ציבורי אחר המחזיק באוספים,⁸ למעט במקרים שבהם הפריט מזויף או שמוצאו חשוד. כספים שהתקבלו עקב גריעת והוצאת פריט מהאוסף

⁶ שם, סעיף 2.13.

⁷ שם, סעיף 2.14.

⁸ שם, סעיף 2.15.

אמורים לשמש אך ורק כדי להועיל לאוסף המוזיאון, קרי, לרכישת פריטים ולטיפול בפריטים באוסף של המוזיאון האמור.⁹ בשום מקרה אין להשתמש בכספים אלה כדי לשאת בעלויות המנהלה או התחזוקה השגרתיות של המוזיאון.

יש להקפיד על כך שהתהליך שבמסגרתו נקבע האם לגרוע פריט מאוסף המוזיאון יהיה תהליך נפרד מזה שבו נקבעים האמצעים להוצאת הפריט, כמו גם מן התהליך שבמסגרתו יוחלט כיצד ההכנסה מהוצאת הפריט תשמש את אוסף המוזיאון. מדיניות האוספים של המוזיאון נדרשת לציין אילו אופני הוצאה יהיו מקובלים, וכן לנסח קווים מנחים הנוגעים להוצאת פריטים מקטגוריות שונות.¹⁰

את התהליך של גריעת והוצאת פריט מהאוסף יש לתעד בקפידה ברשומות אוספיו של המוזיאון, ורשומות אלה אמורות להפוך לחלק קבוע מרשומות המוזיאון, ולהישמר גם לאחר שהפריט יצא מאוסף המוזיאון.¹¹

אין לאפשר לצוות המוזיאון, לאנשי ונשות הגוף המנהל אותו וכן לבני/בנות משפחותיהם/ולעמיתיהם/ן/עמיתותיהם/ן לרכוש פריט שיצא מאוסף הנתון לאחריותם/ן.¹² במידת האפשר, מומלץ כי מוזיאונים יקדמו שקיפות בכל הנוגע להליכי הרכישה, ההכללה באוספים, הגריעה מאוספים והוצאת הפריטים הנהוגים בהם.

⁹ שם, סעיף 2.16.

¹⁰ שם, סעיף 2.15.

¹¹ שם.

¹² שם, סעיף 2.17.